

Rudolf Brajčić

O RAZLICIMA IZMEĐU DUŠE I NJEZINIH MOĆI

Istovjetnost duše s razumom i voljom pripada baštini augustinizma, prema kojem su razum i volja supstancijalno istovjetni s dušom i, kao takvi, sama su duša pod vidikim funkcionalnosti, a nisu zasebni entiteti, od nje različiti.

I poslije pobjede aristotelizma u interpretaciji sv. Tome, prema kojemu su te dvije moći duše stvarno različite od nje, nikada među skolasticima nije uzmanjkalo pristaša istovjetnosti razuma i volje s dušom.¹

Danas, kada se čovjek, prema egzistencijalizmu, izgrađuje kao bitno povijesno biće na supstancijalnoj, a ne akcidentalnoj razini, Augustinova misao budi interes, jer ona je za egzistencijalnu izgradnju mnogo otvorenija od tomističkog svrstavanja čovjekovih temeljnih moći na kolosijek akcidentalnosti ili habitusa.²

Mi bismo ovdje htjeli iznijeti misao i dokaze za razliku između razuma i volje od duše, a onda donijeti naše gledanje.

Razum i volja stvarno se razlikuju od duše

Sv. Toma lomio je augustinizam.³ Odbacio je istovjetnost duše s njezinim moćima. Potrudio se da to učini snažnim dokazima. U djelu *Summa theologica* o tome raspravlja kada govori o anđelima i o čovjeku. No, i u jednom i u drugom slučaju dokazivanje je isto.

Evo njegova dokaza zašto u stvorovima njihova djelatna moć ne može biti istovjetna s njihovom biti:

»Budući da se moć imenuje prema činu, različitosti čina treba da odgovara različitost moći. Stoga kažemo da svakoj moći pripada njezin vlastiti čin. U svakom pak stvoru bit se razlikuje od svojega bitka (esse) i prema njemu se odnosi kao moć prema činu ... Čin pak, na koji je usmjerena djelatna moć, jest radnja (operatio)... Ni u jednom pak stvoru rad-

¹ Vidi E. PORTALIE, »Augustinisme«, u *DTbC* I, 2, 2504.

² SUAREZ, *Meth.* 18, 3, 17: »Ex hac igitur inductione satis probabiliter colligit D. Thomas, in omni supposito creato proximam virtutem agendi et operandi esse distinctam a substantia eius, et consequenter esse accidens.«

³ E. PORTALIE, na istome mj.

nja nije istovjetna s njegovim bitkom... Otud zaključujemo da bit nijednoga stvora nije istovjetna sa svojom djelatnom moći.«¹

Sažeto kazano: Svakoj moći pripada njezin vlastiti čin. Vlastiti čin *biti* kao moći jest *bitak*, a vlastit čin *djelatne moći* jest *radnja*. Ako bi djelatna moć bila istovjetna s biti, tada bi i *radnja* djelatne moći bila istovjetna s *bitkom*, što u stvorovima nije slučaj.

Što da kažemo na to?

Sv. Toma ima tek djelomično pravo.

Djelatna se moć može promatrati pod različitim vidicima; pod vidikom *opstojanja* i pod vidikom *djelovanja*. Ona je moć u dvostrukom smislu. Tako je npr. razum, kao i svaka kontingentna moć, najprije u mogućnosti *da bude*, i to neovisno o tome da li je istovjetna s biti ili nije. Pod tim vidikom njegov *vlastiti* čin (actus) jest *bitak*. Kada pak postoji, postoji kao sposobnost *mišljenja*. Pod tim vidikom njegov je vlastiti čin *misao*. Iz toga ne slijedi da je u slučaju istovjetnosti biti s moću kontingentnih bića *radnja* (actio, agere) tih moći istovjetna s njihovim bitkom (s esse).

Našoj bi se distinkciji moglo prigovoriti samo to da, omogućujući istovjetnost duše s njezinim moćima, otvara vrata shvaćanju da se bit i nakon primljenog bitka može usavršavati na razini biti. Ako je, naime, djelatna moć identična s biti, svako, bar immanentno, djelovanje tu bit usavršava na razini biti. Međutim, kako se sama bit može dalje na razini biti usavršavati budući da je bit nešto nepromjenljivo tako da je svako dodavanje savršenosti isključeno?

Odgovaramo da teškoća ima pred očima onaj zamišljaj biti prema kojem ona nije istovjetna sa svojim moćima nego se od njih stvarno razlikuje, pa, prema tome, nema strukture sposobnosti (facultatis). No, ako dopustimo da je bit stvorova istovjetna sa svojim moćima, npr. duša sa svojim razumom i voljom, tada pred nama ne stoji više bitak kao nešto statično nego kao nešto neposredno dinamično, kao svaka sposobnost djelovanja pa je za njezinu nepromjenljivost dovoljno da uvijek ostane *ista* moć, tj. *isti* razum i *ista* ©olja, da ostane, dakle, ista moć kao moć djelovanja (in actu primo), a ona to i ostaje bilo da je ozbiljena (in actu secundo), bilo da je neozbiljena, bilo da je ozbiljena ovim ili onim činom. Ona je uvijek ista, premda se neprestano aktualizira novim činima.

No, može se dalje pitati: Budući da se moć činom nadvisuje, kako se bit može usavršavati djelovanjem na razini biti kada je djelovanje akcidentalno: može biti i ne mora biti, može biti ovakvo, može biti onakvo.

Budući, međutim, da djelovanje izlazi iz same biti kao moći djelovanja, mislimo ovdje posebno na immanentno djelovanje, djelovanje bit kao bit usavršava; ono nije akcidentalna realnost nego nešto s linije biti, njezin odgovarajući akt koji je određuje in actu secundo i od kojeg se ona kao moć od čina stvarno razlikuje. To što bi joj jedan određeni čin mogao

¹ S. TOMA, *Summa theol*, I, 54, 3, c. Usp. *Summa theol.*, I, 79, 1, c.

izostati, ne znači da joj je akcident. I bitak u ostvarenoj biti mogao je izostati pa opet to ne znači da joj je akcident ili da joj je akcidentalan. I određena forma u oformljenoj materiji mogla je izostati i na njezinu mjestu biti druga, pa opet ni to ne znači da je određena forma u oformljenoj materiji akcident, nego samo to da joj nije nužna. Tako ni čini jednoj moći nisu akcidenti nego su joj bitni, iako joj svi, ovi ili oni, nisu nužni. Uostalom, na neki su joj način i nužni, ukoliko joj je finalni čin nuždan, a svi se ostali shvaćaju kao uvoditelji u taj finalni čin.

I Skot i drugi mnogim dokazima obaraju Tomine razloge za različitost duše od njezinih moći.

Suarez misli da sv. Toma svoje razloge iznosi kao vjerojatne, a ne kao odlučne. Dapače, misli da se a priori iz općenitog pojma, kakav imamo o stvorenjima, ne može sa sigurnošću zaključiti na nužnost te različitosti nego da treba posegnuti za iskustvom.⁵

Suarez ipak, protivno od Skota, misli da su moći duše različite od njezinih moći. Zanimljiv je njegov razlog kojim odbacuje istovjetnost duše s razumom: »Svaka razumna supstancija, samim tim što je stvorena, nužno ima akcidentalno razumno djelovanje, kao što se vidi kod čovjeka... Moć po sebi prvotno usmjerena na akcidentalno djelovanje, budući da se djelovanjem specificira, također je akcidentalna.«⁶

Suarez, bez sumnje, ima pred očima samo spoznajni čin kao spoznaju objekta pa je razumljivo da tako govori. Međutim, u svakom spoznajnom činu imamo i spoznaju subjekta koji spoznaje. Dapače, ta spoznaja subjekta logički prethodi spoznaji objekta iako nije uvijek izričita (in actu exercito). Po toj je spoznaji subjekt sam sebi prisutan i proziran. Ta prisutnost i prozirnost samome sebi, koja je sadržana u svakom spoznajnom činu, zar da je akcidentalnost?

Suarez češće spominje — i to je njegov glavni dokaz za različitost duše od njezinih moći — da supstancija ne može neposredno proizvesti djelovanje koje je akcidentalno. Ne shvaća kako bi supstancija mogla *neposredno* proizvesti akcident. Supstancija, ako što proizvodi, proizvodi supstanciju.⁷

Mi bismo mu htjeli reći da u spoznajnome činu subjekt doista proizvodi *supstanciju*, objekta (a i svoju). Dakako, ne proizvodi je fizički nego intencijski. No, kako bi supstanciju objekta mogao proizvesti intencionalno kad po spoznajnom činu ne bi bila naposredno aktualizirana sama supstancija duše u smjeru spoznaje? Razum kao akcidentalna moć to ne bi mogao izvršiti kao ni spoznajni čin kad bi bio obični akcident. Akcidentom se ne da ni fizički ni *intencijski* dohvatiti bit stvari ili njihova supstancija, koja se dohvaća spoznajnim činom. Ako se još prisjetimo da

⁵ SUAREZ, *nav. dj.*, 18, 3, 18.

⁶ SUAREZ, *nav. dj.*, 18, 3, 21.

⁷ SUAREZ, *nav. dj.*, 18, 3, 17–21.

spoznajom asimiliramo objekt, njegovu bit ili supstanciju, bit će nam lako shvatiti da se to ne može učiniti jednim akcidentom.

Kao što se pristaše stvarne različitosti duše od njezinih moći razlikuju u načinu dokazivanja svojega mišljenja, tako se razlikuju i u načinu kako te moći shvaćaju u odnosu prema duši.

Cajetan zamišlja da te moći proistječu iz duše nekim naravnim tijekom kao od nje različite realnosti. U čemu se sastoji to proistjecanje i što je ono zapravo — to Cajetan ne tumači. Nije, jamačno, ni lako protumačiti kako nešto *spontano* (genratione spontanea) proizlazi iz nečega s čime nema istu narav (duša supstancija, razum i volja akcidenti).

Suarez taj tijek nastoji protumačiti tako da te moći duša neposredno proizvodi uz pomoć Božjega stvaralačkog zahvata kao sebi vlastite akcidente.⁸

Pa što ih uza sve te »muke« prisiljava na to da se odlučuju za mišljenje prema kojemu su duša i njezine moći stvarno među sobom različite? Kad bi moći duše bile istovjetne s dušom, misle oni, razum i volja bili bi forma tijela, što je nezamislivo.⁹ Na to ćemo se osvrnuti u našem mišljenju.

Naše mišljenje

Već ta raznolikost u mišljenjima (Toma — Skot), u dokazivanjima (Toma — Suarez) i u tumačenjima (Suarez — Cajetan) upućuju na to da pitanje odnosa duše i njezinih moći nije sretno riješeno. Stoga bi neko drugo svjetlo možda moglo unijeti više jasnoće.

Pod vidikom biti, tj. u svojem apsolutnom sadržaju duša *nije* moć djelovanja. Taj apsolutni sadržaj u ovom je slučaju *konstitutivna* relacija s obzirom na tijelo.

No duša je i *temelj* transcendentálnih odnosa. U odnosu prema immanentnoj uzročnosti ona je počelo ili moć djelovanja, i to specifično razumnog i voljnog djelovanja. U odnosu prema inteligibilnosti stvari duša je moć spoznavanja, a u odnosu prema njihovoj apetibilnosti ona je voljna sposobnost. I budući da je to na temelju svojeg apsolutnog sadržaja, biti razumna i voljna sposobnost njezina je metafizička *vlastitost*. Razum su, i volja, prema tome, stvarno istovjetni s dušom, ali samo u relativnom smislu, tj. fundamentalnom. Oni su duša, ukoliko se duša odnosi prema inteligibilnosti i apetibilnosti stvari.

Mi, dakle, mislimo da su duša i njezine moći doista isto, ali da se razum i volja ne poklapaju s *apsolutnim* sadržajem duše, nego da predstav-

⁸ SUAREZ, *nav. dj.*, 18, 3, 5—7. Nevjerojatno je kako je Suarez to mogao ustvrditi kada mu je glavni razlog zbog kojeg moći duše nisu s njom istovjetne upravo taj što bi u tom slučaju sama duša neposredno proizvodila radnju (*operatio*), koja je akcident, a duša kao supstancijalno počelo ne može proizvoditi akcident.

» SUAREZ, *nov. dj.*, 18, 3, 21.

ljaju *odnos njezina apsolutnog sadržaja* s obzirom na inteligibilnost i apetibilnost stvari. Pritom je zanimljivo istaknuti da ni inteligibilnost ni apetibilnost nisu stvarno različiti od bića, nego čine odnos bića prema duši (razumu i volji).

Zaključak

Istovjetnost duše s razumom i voljom pripada baštini augustinizma. Sv. Toma, koji je lomio augustinizam, odbacio je tu istovjetnost. Glavni Tomin dokaz jest ovaj: Svakoj moći pripada njezin vlastiti čin. Svaki čin biti jest bitak (esse), a vlastiti čin djelatne moći jest djelo (agere). Kada bi djelatna moć (razum, volja) bila istovjetna s biti, tada bi djelovanje (agere) djelatne moći bilo istovjetno s njezinim bitkom (esse), a to je samo u Bogu.

Mi smo to osporili razlikujući u kontigentnoj moći dvostruku mogućnost (potentiam): mogućnost da bude (ut sit), kojoj kao čin odgovara bitak i, kad već jest, mogućnost da djeluje (ut agat), kojoj kao čin odgovara djelo (actio). Budući da je kontingentna moć usmjerena na dva čina pod različitim vidicima (na bitak i na djelovanje, na esse i na agere), ne može se reći da svojim ostvarenjem po bitku eo ipso djeluje, kako bi, čini se, htio sv. Toma.

S Tomom se slažu Cajetan i Suarez, premda se razlikuju u načinu shvaćanja kako razum i volja proistječu iz duše kao dvije, od nje različite realnosti.

Prema našem mišljenju, duša i njezine moći stvarno su istovjetne s dušom, ali tako da se razum i volja formalno ne poklapaju **5** *apsolutnim* sadržajem duše nego da predstavljaju *odnos njezina apsolutnog sadržaja* prema inteligibilnosti i apetibilnosti stvari.